

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). – Х.: Основа, 1996. – 376 с.
2. Ясь О. «История Малой России» Д. Бантыш-Каменського у світлі дослідницького інструментарію // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 343–361.
3. Тарасов С. Тарасов С. В. Руїна Гетьманщини в російській історіографії другої половини XIX – початку XX ст.: Навчальний посібник. – Маріуполь, 2016. – 210 с.
4. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): Монографія: У 2 ч. / за ред. В. А. Смоля. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
5. Когут З.Є. Формування української національної історіографії // «Схід–Захід: Історико-культурологічний збірник». – Харків, 2001. – Вип. 3. – С. 25–26.
6. Атаманенко А. Дмитро Бантыш-Каменський як історик України // Наук. зап. НаУОА: Іст. науки. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 159–174.
7. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М.: Н. Степанов, 1842. – Ч. 1 : От водворения славян в сей стране до присоединения оной, в 1654 г., к российскому государству. – XXIV. – 318 с.
8. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М., 1830. – Ч. 2 : От присоединения сей страны к Российскому Государству до избрания в Гетманы Мазепы. – 296 с.
9. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – 2-е изд. – М., 1830. – Ч. 3: От избрания Мазепы до уничтожения Гетманства, – 375 с.

УДК 94(4).396

ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛУ ЖІНОЧОЇ КРАСИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

В. А. Соць, І. І. Мартинчук

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про роль жінки в епоху Середньовіччя, що обумовлена значимістю вивчення процесів формування та становлення гендерних ідеологій. Роль жінки в Середні віки, в рамках яких відбулось становлення уявлення про жінку як про істоту недосконалу за своєю природою, закономірно підпорядковану чоловікові. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного методу.

Ключові слова: Середні віки, суспільство, жінка, культ прекрасної Дами.

Середньовічне суспільство усвідомлювало себе як спільнота, в якій панує діяльний чоловік воїн, клірик, державець, сіяч, купець [1, с. 64]. Статус жінки в середньовічному суспільстві диктувався, насамперед, релігійними уявленнями. Зокрема, вважалось, що оскільки чоловік створений був за подобою Бога, а жінка – ні, то вона вважалась неповноцінною, й виходячи із цього, мала у всьому підпорядковуватись та слухатись істоти більш досконалої – чоловіка: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви» [1, с. 273]. Діяльність та роль жінки у суспільстві перебувала у тісному взаємозв'язку від волі її чоловіка або батька, яких вона повинна була поважати та виконувати їхні настанови. Вона вважалась істотою несамостійною, тому не мала права бути свідком у суді та була позбавлена низки прав, якими володів чоловік. У період раннього середньовіччя (V–X ст.) жінка повністю підпорядковувалися чоловікові. Батько був головою сім'ї, володарем усієї родини. У дівчаток ще з малого віку виховували покірність та відданість чоловікові, тому вже будучи дорослими, жінки підсвідомо покорялися чоловікам. Як правило, уже в 16 річному віці дівчинка виходила заміж і назавжди покидала рідний дім. Ганебним було для родини, коли дівку ніхто не хотів брати заміж, і уже в 20 років вона вважалася старою і на неї вже може ніхто не глянути. Засуджувалося суспільством і церквою також, коли вдова покохала нового чоловіка і вирішила зв'язати з ним свою долю.

Виходячи із релігійних уявлень, вищий рівень фізичної та сексуальної мерзоти був втілений в жіночому тілі. Починаючи з Єви і закінчуючи відьмою кінця Середньовіччя, тіло жінки вважалося улюбленим місцем перебування Диявола. Сексуальні стосунки із нею заборонялися не тільки в спеціальні відрізки церковного часу (пост, кануни свят і самі свята), період місячних також був підданий табу: прокаженими вважались діти подружжя, що вступало в інтимні стосунки, коли у дружини була менструація. Жінка в той час поставала в образі Єви-спокусниці – першородительки гріха. Вважалося, що подібно тому, як кухар не може довго стояти біля вогню, ризикуючи перегрітись, і чоловік не може бути поблизу жінки, адже тоді обов'язково станеться щось брудне та аморальне. В силу цих усталених поглядів жінки перебували під особливим табу для служителів церкви, для яких контакт із жінкою був під подвійною заборонаю. Як зазначає А. Гуревич, страх монаха перед особою жіночої статі був настільки сильним, що, переносючи власну матір через ріку, відлюдник обертав руки в тканину, щоб не доторкнутись ненароком до її тіла. Коли мати зрештою запитала: «Чи не мама я тобі?!», він відповів: «Не гнівайся, матушка, плоть жіноча вогонь». Сім'я вважалась чи не єдиною повноцінною сферою повноважень жінки, яка повинна була дбати про добробут своїх рідних та слідкувати за благополуччям родини.

Отже, статус жінки в сім'ї та суспільстві в епоху середньовіччя тісно залежав від релігійних догматів, в яких підкреслювалось, що чоловік походив від Бога, а жінка – від грішної Єви; сфера її компетенцій тісно залежала від волі чоловіка та його бажань.

Певний колорит в середньовічне життя жінки привносить куртуазний культ Дами. Виникнення даного явища відноситься до рубежу XII–XIII ст., коли він вперше виявляється в лицарському середовищі. Культ Прекрасної Дами мав два суперечливих джерела: християнську доктрину любові духовної, заперечує сексуальність, і що йде від античності ідеал еротичної любові. Куртуазна любов, відображена в лицарській поезії і поезії трубадурів, будувалась на наступних принципах:

- в шлюбі немає любові, тому поети традиційно оспівували поклоніння Дамі заміжній;
- жінка була поставлена на п'єдестал; лицар оспівує її, захоплюється нею і повинен смиренно зносити її капризи;

- ідеал лицаря і ідеал шанувальника Прекрасної Дами ототожнювалися; шанувальник Прекрасної Дами повинен був культивувати в собі лицарські чесноти, а справжнім лицарем, добродієм і шляхетним, можна було стати тільки за допомогою куртуазної любові [2, с. 101]. Головним джерелом наших знань про куртуазну любов на сьогодні є пісні та твори трубадурів, що виконують під музику лицарські романси. Проте образ жінки в середньовічній поезії був стереотипним, її краса оспівувалась в одних і тих же стандартних виразах і літературних штампах. Героїня лірики трубадурів була позбавлена конкретних ознак, це – абстракція, ідеальний образ.

В середньовічних реаліях ж насправді життя жінки було дещо далеким від ідеалізованої куртуазної лірики. Вже починаючи з епохи пізнього Середньовіччя жінки вважались головними учасниками чаклунства, ворожінь, магічних обрядів. Від уявлень про шабаші відьом, нічних польотів і перетворення людей на тварин церква переходить в XV ст. до тверджень про їх істинність. В цей час Європа вступає в епоху офіційно санкціонованого гоніння на «відьом», яку очолила церква [3, с. 42]. Віра в демонів і єресь становила основу середньовічного релігійного екстазу. Центральну трагічну роль в цьому кривавому виставі випало грати жінці – уособленню спокуси і відьомства.

Отже, поширення в середньовічній культурі XII–XIII ст. культу Дами стало одним з переломних моментів в еволюції поглядів на жінку. Відтепер лицареві пропонувалося зрозуміти, що благородна жінка має не тільки тіло, а й душу, до завоювання якої йому треба прагнути. Однак в очах суспільства це аж ніяк не означало рівності статей. Соціальна дистанція, що розділяла в самосвідомості чоловіка і жінку, залишалася такою ж значною, як і раніше.

Другорядне становище жінки у суспільстві, нерівноправність її порівняно з чоловіком – ось характерні особливості статусу жінок в Середні віки. Створена в якості «помічника»

чоловіка, жінка, відповідно до християнських догматів, повинна була йому підпорядковуватись та слухатись його волі. Жінки навіть мусили носити спеціальний одяг, який би відповідав канонам того часу. У IX–XII ст., дозволяли носити розпущене волосся. В основному це робили молоді дівчата і неodrжені жінки, оскільки для більш старших це вважалося непристойним. Заміжні жінки прикривали волосся хусточками, капелюшками, закручували вузли. У середньовіччі жінки були невірними своїм чоловікам, як наслідок священник міг зістригти їм волосся на голові привселюдно. Модним був золотистий колір волосся, він був символом невинності. Фарбувати волосся вважалося гріховним. Церква такий неприродний колір волосся вважала знаком спокуси та непристойності. Якщо помітили, що жінка фарбує волосся, її могли звинуватити в чаклунстві або навіть спалити. Проте, молоді дівчата та жінки продовжували фарбувати волосся настоями трав, попри заборону церкви. Цікавими по формах були жіночі костюми. Дівчата і жінки за допомогою суконь і ремінців підкреслили форми своєї фігури. Жінки запозичували деякі деталі з чоловічого одягу. Зокрема, великого споживання мали туніки. Вони були дуже довгі, майже до підлоги. Назви тунік були котта і сюрко. У сюрко рукава були широкі, а у котто – довгі і вузькі. Форми суконь були більш подібними до трапеції. Вони були або дуже вузькими і приталеними, або ж вільними і з глибоким декольте. На талії зав'язували ремінець, при чому десь в області грудей. У ранньому Середньовіччі жінки ще не користувалися косметикою, тому що все строго було заборонено церквою. Справжньою модою серед дам була бліда шкіра. Для цього її спеціально натирали соком лимона і вона набувала свій потрібний колір. Дуже цінувалася мініатюрність. Маленьким мало бути все: обличчя, голова, губи, очі, груди, брови. Але тільки чоло повинно було добре виступати і бути великим. Для цього жінки повністю закладали волосся назад. Справжнім ідеалом для кожної дівчини і жінки була пресвята Діва Марія, вони дуже прагнули бути на неї схожі.

У Франції, Англії жінка брала активну участь в політичних подіях. Попри це її особа була небезпечною, ворожою, оскільки жінку часто співвідносили з відьмою. А отже, хорошого чекати не варто було. У підсумку страх перед жінкою в політиці і вороже ставлення до неї можновладців вилилися ні багато ні мало в часи Столітньої війни і ще – в знамените пророцтво: жінка буде губити Францію, а діва врятує. Усім нам відома жінка, королева Англії, Елеонора Аквітанська. Начебто багата жінка, з великим статком, гарна на вигляд, має за плечима досвід та великий статок батька, народила чотирьох прекрасних синів. Але й попри ці всі позитивні характеристики, її часто в народі називали відьмою, оскільки вона завжди мала й добивалася того, що вона хоче. І хоча ставлення до жінки було не дуже хорошим, все ж серед королівського роду спостерігаються випадки успадкування престолу по жіночій лінії. Жанна Д'арк – орлеанська Діва, прекрасна, розумна, сильна. Вивела Францію з тяжкої війни, здобула численні перемоги. І знову ж таки, попри це, була визнана відьмою, звинувачена в ересі та спалена на вогні.

Вважаючись наступницею Єви, тогочасна жінка поставала як уособлення первородного гріха. Релігійна література і сатира зображували її неповноцінною та несамостійною, з чого випливало, що вона не може сама вирішувати, що для неї краще, а тому має слухати свого чоловіка або батька. Разом із визнанням та усвідомленням важливого значення жіночого тіла для продовження людського роду, в суспільстві побутувало ставлення до нього як до уособлення гріховності та нечистоти. Роль жінки в тогочасному суспільстві розглядалась крізь призму її порівняння з істотою досконалою – чоловіком. Виходячи із даної аналогії, всі якості «слабкої статі» поставали як прояв дефіциту того, що було притаманно «сильній статі». Жіноча лагідність вважалась дефіцитом чоловічої мужності; миролюбство і доброта – це дефіцит чоловічих можливостей для ствердження своїх позицій і т. д. З огляду на це, проголошення жінки неповноцінною людиною виправдовувало її дискримінацію, та безправний статус у суспільстві.

Позитивно позначився на сприйнятті жінок в середньовічній культурі куртуазний культ Прекрасної Дами, що постав у XII ст. в південній частині Франції, а потім поширився по всій Західній Європі. Поклоніння жінці, що виходило із ідеальних уявлень про неї стало

основою для багатьох ліричних творів, проте не справило значного впливу на руйнування пануючих у суспільстві традиційних стереотипів.

Жінки, на відміну від чоловіків, в Середніх віках, не могли навчатися та здобувати якусь освіту. Але попри це, розумних та освічених жінок було не менше, аніж чоловіків. Але лише чоловіки могли посідати верховні посади. Жінка мусила доглядати дітей, худобу, вести господарство. І навіть з появою етнічності, ці усталені норми не змінилися і навіть в деяких регіонах залишаються й досі.

Отже, в той час як чоловіку відводилось чільне місце в середньовічному суспільстві, жінці, яка поставала як уособлення гріховності та нечистоти, було відведено другорядну роль. Залежне становище жінки визначала в основному релігійна доктрина, яка звинувачувала представниць слабкої статі в первородному гріху (відповідно, проводилась аналогія із першою жінкою – Євою, котра згрішила та спокусилась на це чоловіка). Внаслідок цього жінка знаходилась в підлеглому становищі і в сім'ї, і в суспільстві.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о роли женщины в эпоху Средневековья, обусловлена значимостью изучения процессов формирования и становления гендерных идеологий. Роль женщины в Средние века, в рамках которых состоялось становление представление о женщине как о существе несовершенном по своей природе, закономерно подчиненную мужчине. Методологической основой работы является системный подход, принцип историзма. Специфика исследуемой темы предусматривает применение сравнительно-исторического метода.

Ключевые слова: Средние века, общество, женщина, культ прекрасной Дамы

Abstract. This study provides information on the role of women in the Middle Ages, due to the importance of studying the processes of formation and formation of gender ideologies. The role of a woman in the Middle Ages, within which there was an emergence of the concept of a woman as an essentially imperfect in nature, naturally subordinated to her husband. The methodological basis of the work is the system approach, the principle of historicism. The specificity of the subject under study involves the use of a comparative historical method.

Key words: Middle Ages, society, woman, the cult of the beautiful Lady

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Башинська Л. В. Жінка в домашніх турботах: за творами авторів XIV–XV століття / Л. В. Башинська // Наукові записки. Том 27. Історичні науки. – С. 63–71.
2. Букатова Д. М. Культ Прекрасной Дамы как отражение средневековой концепции несовершенства женской природы // Знание. Понимание. Умение. – 2017. – № 2. – С. 98–104.
3. Ястребицкая А. Л. Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. – М.: Интерпракс, 1994. – 400 с.